

Revision of the Role and Function of Mythic Reflection in the Works of Four Prominent Romantic Poets of Afghanistan

Seyedali Ghasemzadeh¹

Mohammad Daneshgar², Reza Chehrehgani³

Abstract

Myths—narrative symbols and culturally shaped images—serve as rich reservoirs of metaphors, patterns, and cultural archetypes that expand the semantic and rhetorical layers of literary works. They offer poets the opportunity to bridge past and present, inviting readers on a journey through time and culture. Throughout the history of Persian poetry, these cultural elements have been widely reflected and have played a significant role in imagery and thematic development. In contemporary Afghan poetry as well, myth has appeared with diverse roles and functions; poets, each through their own approaches, have drawn upon mythic concepts to enrich and regenerate meaning. Accordingly, this study seeks—based on library sources and through a descriptive-analytical method—to examine how the pioneers of Afghan Romantic poetry employ mythological elements in their works. The findings indicate that the reflection of myth in Afghan Romantic poetry not only revitalizes and strengthens national-cultural identity but also fulfills various functions such as model-making, sociopolitical critique, creating continuity between past and present, reinforcing semantic and rhetorical depth, expressing abstract concepts, evoking nostalgic emotions, and articulating mystical and aesthetic ideas.

Keywords: myth; Afghan Romantic poetry; cultural elements; national identity; Raziq Faani; Khalida Forūgh; Laylā Sarāhat; Abdul Hai Aryanpur.

1. Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

E-mail: S.a.ghasemzadeh@hum.ikiu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0003-4433-9957>

2. Assistant Professor, Department of Persian-Dari Language and Literature, Faculty of Education, Jawzjan University, Sheberghan, Afghanistan. (Corresponding Author)

E-mail: mohammad.daneshgar@ju.edu.af

3. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

E-mail: chehrehgani@hum.ikiu.ac.ir

How to cite this article:

Ghasemzadeh, S. A., Daneshgar, M., & Chehrehgani, R. (2025). Revision of the role and function of mythic reflection in the works of four prominent romantic poets of afghanistan. *New Literary Studies*, 58(3), 123-151. <https://doi.org/10.22067/jls.2026.91005.1658>

Extended Abstract

Myths—narrative symbols and culturally shaped images—serve as rich reservoirs of metaphors, patterns, and cultural archetypes that expand the semantic and rhetorical layers of literary works. They offer poets the opportunity to bridge past and present, inviting readers on a journey through time and culture. Throughout the history of Persian poetry, these cultural elements have been widely reflected and have played a significant role in imagery and thematic development. In contemporary Afghan poetry as well, myth has appeared with diverse roles and functions; poets, each through their own approaches, have drawn upon mythic concepts to enrich and regenerate meaning. Accordingly, this study seeks—based on library sources and through a descriptive-analytical method—to examine how the pioneers of Afghan Romantic poetry employ mythological elements in their works. The findings indicate that the reflection of myth in Afghan Romantic poetry not only revitalizes and strengthens national-cultural identity but also fulfills various functions such as model-making, sociopolitical critique, creating continuity between past and present, reinforcing semantic and rhetorical depth, expressing abstract concepts, evoking nostalgic emotions, and articulating mystical and aesthetic ideas.

1. Introduction

Romanticism, emphasizing individual emotions and the depiction of the past and nature, is an artistic and literary movement prominently influencing visual arts, music, and literature. Within its aesthetic framework, certain elements notably fostered the development of lyrical poetry, among which imagination stands out as a creative and transformative force central to artistic creation. Consequently, Romanticism regarded intense emotions as authentic sources of aesthetic experience, focusing on sentiments such as fear and wonder, and inspiring remarkable works when encountering sublime beauty and the beauty of nature (Forest, 1996, p. 80).

In modern Afghan literature, the inclination toward Romanticism emerged alongside literary modernism during the Second Constitutional Era amid the socio-political reforms of King Amanullah Khan (1919). Significant translations of French Romantic works into Persian–Dari appeared, and modern storytelling gained prominence. Publications such as *Aman-e Afghan*, *Ershad al-Neswan*, and *Etefaq-e Islam* promoted Romanticism, introduced new literary concepts, and provided a foundation for its growth in Afghanistan, inspiring many poets through modernist ideas (Daneshgar et al., 2022, p. 27).

Globally, the Romantic movement is approached through emotional–lyrical and social dimensions. Similarly, in modern Afghan literature, Romantic-inclined poets produced works reflecting both aspects. Drawing on linguistic, intellectual, and thematic elements of this orientation, they composed captivating verses, displayed a strong interest in imaginative and dreamlike imagery, and extensively incorporated national and global myths in their poetry.

2. Methodology

This study is based on library sources and employs a descriptive–analytical method to examine and analyze the role and function of mythological reflection in Afghan Romantic poetry. Its aim is to clarify how Romantic poets in Afghanistan utilize the diverse capacities of myth in creating poetic imagery and developing thematic compositions.

3. Results

The findings of this study demonstrate that the reflection of myth in Afghan Romantic poetry is not merely an artistic device but a cognitive, cultural, emotional, and aesthetic mechanism enriching poetic experience. Analysis of the works of Raziq Faani, Khalida Forūgh, Laylā Sarāhat -Roshani, and Abdul Hai Aryanpur shows that Afghan Romantic poets, through the symbolic, narrative, and archetypal capacities of myth, establish a dynamic connection between past and present, recreating human emotions and ideas via powerful, multilayered imagery.

Myths and figures such as Rostam, Zal, Siavash, Kaveh, Zahhak, the Simurgh, the Seven Labors, Tahmineh, Farangis, Prometheus, Ahriman, Venus, dragons, the Great Mother, and the savior archetype serve distinct functions. These include moral and cultural role modeling, socio-political critique, emotional representation, evocation of nostalgia, articulation of collective suffering, reinforcement of cultural identity, expression of mystical concepts, and enhancement of aesthetic effect.

Among these elements, Rostam, Zal, Ahriman, and the Seven Labors appear most frequently, conveying resistance, heroism, wisdom, struggle against evil, endurance, and pursuit of liberation. Overall, myth in Afghan Romantic poetry functions not as decoration but as a fundamental structure for meaning production, social critique, and a renewed poetic language capable of expressing the pain, aspirations, and dreams of the Afghan people.

4. Discussion and Conclusion

The findings of this study, titled “Revisiting the Role and Function of Mythological Reflection in the Works of Four Prominent Romantic Poets of Afghanistan”, indicate that the revitalization of myth in Afghan Romantic poetry not only reinforces national and cultural identity but also fulfills significant roles and functions, including model-building, socio-political critique, cultural identity revival, linking past and present, enhancing semantic and rhetorical depth, illustrating abstract concepts, and conveying nostalgic, mystical, and aesthetic meanings.

In Afghan Romantic poetry, numerous mythological and epic elements—such as Zāl, Sohrāb, Rostam, Kay Kāvus, Kay Khosrow, Siyāvoš, Kāveh, Žaḥḥāk, Tahmineh, Farangis, Prometheus, Ahriman, Venus, dragon, demon, Soroush, the Simurgh, the mother-goddess archetype, the Seven Labors, and the savior archetype—are employed through rhetorical devices including symbol, metaphor, allusion, simile, *mora‘āt-al-naẓīr*, analogy, and metonymy within the structure of Romantic poetry. Among these, Rostam, Zāl, Ahriman, and the Seven Labors occur most frequently and convey specific semantic implications.

Rostam in Afghan Romantic poetry symbolizes heroism, patriotism, and resistance against oppression, representing cultural and historical identity, the poets’ idealism in seeking moral and courageous models, and the individual’s inner struggle between duty and emotion in the search for meaning.

Zāl appears as a symbol of wisdom, self-awareness, knowledge, and cultural refinement and, alongside Rostam’s heroism, functions as a source of ethical and humanistic values, embodying perseverance, moral continuity across generations, and the search for individual and collective identity, while emphasizing rational responses to socio-cultural challenges and the importance of education and moral upbringing.

The Seven Labors (Haft-Khān) embody the struggle against personal and societal challenges, symbolizing the pursuit of perfection, freedom, and identity renewal amid Afghanistan’s social, cultural, and political crises. Ahriman symbolizes evil and corruption, representing both external antagonism and internal moral decay, illustrating the conflict between good and evil, and inspiring resistance against injustice and oppression.

Keywords: Myth, Afghan Romantic Poetry; Cultural Elements; National Identity; Raziq Faani; Khalida Forūgh; Laylā Sarāhat; Abdul Hai Aryanpur..

DOI: <https://doi.org/10.22067/jls.2026.91005.1658>

شاپای چاپی: ۸۱۷۱-۳۰۶۰ | شاپای الکترونیکی: ۲۵۲۸-۲۷۸۳

بازخوانی نقش و کارکرد بازتاب اسطوره در آثار چهار شاعر شاخص شعر رمانتیک افغانستان

سید علی قاسم‌زاده^۱، محمد دانشگر^۲، رضا چهرقانی^۳

چکیده

اسطوره‌ها، به‌عنوان نمادهای روایت‌مند و تصویرهای فرهنگی‌شده، منابعی سرشار از استعاره‌ها، الگوها و کهن‌الگوهای فرهنگی‌اند که امکان توسعه لایه‌های معنایی و بلاغی آثار ادبی را فراهم می‌کنند و به شاعران این فرصت را می‌دهند تا با ایجاد پلی میان گذشته و حال، مخاطب را به سفری در زمان و فرهنگ دعوت کنند. این عناصر فرهنگی در ادوار مختلف شعر فارسی بازتابی گسترده داشته و به گونه‌های مختلف در تصویرسازی و مضمون‌پردازی شاعران نقش برجسته ایفا کرده‌اند. در شعر معاصر افغانستان نیز این سازه فرهنگی با نقش و کارکردهای متنوع تبارز یافته و شاعران با رویکردهای متنوع در کاربرست مفاهیم مختلف از بازتولید اسطوره سوده برده‌اند. به همین سبب، پژوهش حاضر تلاش دارد تا بر مبنای منابع کتابخانه‌ای و براساس روش توصیفی-تحلیلی، چگونگی بهره‌گیری پیشگامان شعر رمانتیک افغانستان از عناصر اسطوره‌ای را بررسی و تحلیل کند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بازتاب اسطوره در شعر رمانتیک افغانستان، ضمن احیا و تقویت هویت ملی فرهنگی، کارکردهای الگوسازی، نقد اجتماعی سیاسی، ایجاد پیوند میان گذشته و حال، تقویت بارمعنایی و بلاغی، توصیف مفاهیم انتزاعی، بازتاب عواطف نوستالژیک، تبیین مفاهیم عرفانی و زیبایی‌شناختی را دربر دارد.

کلیدواژه‌ها: اسطوره، شعر رمانتیک افغانستان، عناصر فرهنگی، هویت ملی، رازق فانی، خالده فروغ، لیلا صراحت و عبدالحی آرین‌پور.

۱. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران.

E-mail: S.a.ghasemzadeh@hum.ikiu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0003-4433-9957>

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دری، دانشکده تعلیم و تربیه، دانشگاه جوزجان، شیرغان، افغانستان. (نویسنده مسئول)

E-mail: mohammad.daneshgar@ju.edu.af

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران.

E-mail: chehreghani@hum.ikiu.ac.ir

ارجاع به این مقاله:

قاسم‌زاده، س. ع.، دانشگر، م.، و چهرقانی، ر. (۱۴۰۴). بازخوانی نقش و کارکرد بازتاب اسطوره در آثار چهار شاعر شاخص شعر رمانتیک افغانستان. جستارهای نوین ادبی، ۵۸(۲)، ۱۵۱-۱۲۳.

<https://doi.org/10.22067/jls.2026.91005.1658>

۱. مقدمه و بیان مسأله

رمانتیسیم با تمرکز بر احساسات فردی و توصیف گذشته و طبیعت، جنبشی است هنری ادبی که بیش از همه در حوزه هنرهای تجسمی، موسیقی و ادبیات بروز یافته است. در دیدگاه زیبایی شناسی این مکتب فکری، عناصری وجود دارد که به وضوح مسیر شکوفایی شعر غنایی را هموار کرده و باعث رشد آن شده است. تخیل از برجسته ترین این عناصر، به شمار می آید که در این رویکرد به عنوان نیروی آفرینشگر و تحول آفرین، نقش برجسته ای در فرآیند خلق آثار هنری ایفا کرده است. به همین دلیل، طرفداران جنبش رمانتیسیم، احساسات شدید را منبعی اصیل برای تجربه زیبایی شناسانه می دانستند و بر احساساتی از قبیل ترس و حیرت تمرکز داشتند و در مواجهه با زیبایی متعالی و زیبایی طبیعت، آثار ارزشمندی آفریدند (فورست، ۱۳۷۵، ص. ۸۰).

گرایش به رمانتیسیم در ادبیات معاصر افغانستان با نوگرایی ظهور کرد. این نوگرایی در مشروطیت دوم با دگرگونی های گسترده سیاسی اجتماعی در زمان سلطنت امان الله خان (۱۲۹۸ خورشیدی) آغاز شد. در این دوره، ترجمه های پرارزشی از آثار رمانتیک فرانسه به فارسی دری انجام یافت و داستان نویسی به شیوه مدرن رواج پیدا کرد. نشریات مختلفی مانند «امان افغان»، «ارشادالنسوان»، «اتفاق اسلام» و... سهم مهمی در ترویج رمانتیسیم داشتند و توانستند مفاهیم جدید را وارد ادبیات معاصر افغانستان کنند. این وضعیت بستری مناسب، برای توجه به رمانتیسیم در افغانستان ایجاد کرد و بسیاری از شاعران با الهام از نوگرایی به این جریان پیوستند (دانشگر و همکاران، ۱۴۰۱، ص. ۲۷).

با سقوط دولت امانی و آغاز حکومت نادری، ادبیات افغانستان شدیداً دچار رکود شد. حاکمیت سیاسی، فضای فرهنگی را بسته نگه داشت و شاعران تنها به خلق آثاری در چارچوب سبک های کلاسیک و درون مایه های عرفانی و عاشقانه سنتی مجاز بودند. این وضعیت در دوران نخست وزیری محمد هاشم خان - عموی محمد ظاهر شاه - نیز ادامه یافت و شاعران بیشتر به مدیحه سرایی و اجتناب از مسائل اجتماعی و سیاسی گرایش داشتند. «دهه دموکراسی» در دوره زمامداری محمد ظاهر شاه، نقطه عطفی در تاریخ ادبیات افغانستان بود. آزادی های نسبی سیاسی زمینه ساز تولد دوباره شعر اجتماعی شد. شاعران جوان با بهره گیری از اوزان نیمایی و نگاهی تازه به مضامین انسانی، اجتماعی و سیاسی، چهره تازه ای به شعر فارسی افغانستان بخشیدند. اسدالله حبیب، لطیف ناظمی، واصف باختری و برخی دیگر از شاعرانی بودند که زبان نور را با تصویرهای مدرن و درون مایه های انتقادی درآمیختند. با وقوع کودتای هفتم اردیبهشت ۱۳۵۷ خورشیدی و استقرار حکومت سوسیالیستی، شعر به ابزار تبلیغات ایدئولوژیک بدل شد. شاعران

وابسته به حکومت به خلق آثار انقلابی و حزبی پرداختند و جریان مقابل، شامل شاعران مستقل و غالباً سنت‌گرا، با درون‌مایه‌هایی چون مقاومت، مهاجرت و وطن‌دوستی، به نقد استبداد سیاسی و رژیم دست‌نشانده پرداختند. خلیل‌الله خلیلی، عبدالقهار عاصی، سمیع حامد و شبگیر پولادیان از چهره‌های شاخص این دوره‌اند که با زبانی هنرمندانه به روایت درد و امید مردم پرداختند. در سال‌های مهاجرت و تبعید، جریان شعر مهاجرت تقویت شد. با تحولات سیاسی پس از سال ۱۳۸۰ خورشیدی، فضای نسبتاً مناسبی برای شکوفایی دوباره شعر معاصر افغانستان فراهم شد. شاعران تازه‌نفس در کنار شاعران پیشکسوت، با تنوع سبک و مضمون، آثار چندصدایی و پویا پدید آوردند. در این دوره، بازگشت به اسطوره، نمادگرایی و بیان رمانتیک نیز جایگاه ویژه‌ای یافت. درخشش برخی شاعران که رویکرد تغزلی- اجتماعی را با بن‌مایه‌های رمانتیک درآمیخته بودند، سیمای دیگری به ادبیات معاصر افغانستان بخشید (دانشگر و همکاران، ۱۴۰۱، صص. ۲۸-۳۴). از این میان، عبدالحی آرین‌پور، رازق فانی، خالد فروغ و لیلا صراحت روشنی، از شاعرانی‌اند که با زبان عاطفی، نگاهی انسان‌مدار و قالب‌های نو، توانسته‌اند تجربه‌های زندگی، رنج، عشق و آرمان‌های اجتماعی را به شعری پویا و ژرف بدل سازند. گزینش شاعران مزبور به‌عنوان موضوع بررسی این پژوهش نه تنها از رهگذر عاطفه و تعهد اجتماعی، که به سبب تلفیق هنرمندانه اسطوره با زیبایی‌شناسی رمانتیک و نقش بنیادین شاعران مزبور در ترسیم سیمای شعر نوین فارسی در افغانستان با رویکرد رمانتیک اسطوره‌محور است.

جریان رمانتیسم در ادبیات جهان، از دو منظر عاشقانه و اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. در ادبیات معاصر افغانستان نیز، شاعرانی که به این مکتب گرایش داشتند، با توجه به هر دو جریان، به خلق آثار ادبی پرداختند. آن‌ها با تکیه بر عناصر زبانی، فکری و محتوایی این رویکرد ادبی هنری، اشعار دل‌نشینی سرودند و مانند اکثر رمانتیک‌های جهان، به تصاویر خیالی و رؤیاگونه علاقه نشان داده و در خلق تصاویر شعری، از اسطوره‌های ملی و جهانی بهره بردند. به همین سبب پژوهش حاضر بر پایه منابع کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از روش توصیفی- تحلیلی تلاش دارد تا نقش و کارکرد بازتاب اسطوره در شعر رمانتیک افغانستان را با هدف تبیین نحوه بهره‌گیری شاعران از ظرفیت‌های مختلف اسطوره در تصویرسازی و مضمون‌پردازی‌های شاعرانه بررسی و تحلیل کند تا به گونه نظام‌یافته برای پرسش‌های زیر پاسخی مناسب و شایسته دریافت کند:

۱. اسطوره در شعر رمانتیک افغانستان چه کارکردهایی دارد و این نماد روایت‌دار چگونه در ساختار شعر این جریان ادبی

حضور یافته است؟

۲. کدام عناصر اسطوره‌ای به گونه گسترده در شعر رمانتیک افغانستان بازتاب یافته و چه دلالت‌های معنایی ایفا کرده است؟

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مرتبط با اسطوره و اسطوره‌شناسی، همواره جایگاه مهمی در مطالعات ادبی داشته و در حوزه شعر فارسی، نقش و کارکرد اسطوره بسیار مورد توجه قرار گرفته است. با این همه، در خصوص کاربرت اسطوره در شعر رمانتیک افغانستان، تا کنون پژوهش شایسته‌ای انجام نشده است. بررسی نقش و کارکرد بازتاب اسطوره در شعر رمانتیک افغانستان به دلیل ارتباط با هویت فرهنگی، شرایط اجتماعی تاریخی، تأثیر بر جریان‌های ادبی، امکان تحلیل تطبیقی و تقویت مطالعات بین‌رشته‌ای اهمیت دارد. به همین دلیل، پژوهش حاضر تلاش می‌کند تا نقش و کارکرد بازتاب اسطوره را در شعر رمانتیک افغانستان بررسی و تحلیل کند، تا از طریق بتوان به درک عمیق‌تری از پیوندهای میان اسطوره، ادبیات و جامعه افغانستان دست یافت.

۳. چهارچوب مفهومی پژوهش

۱-۳. تعریف اسطوره

به دلیل گستره وسیع مفهوم اسطوره و تنوع مصداق‌های آن، پژوهشگران با رویکردهای مختلف، تعریف‌های متنوعی از این عنصر فرهنگی به دست داده‌اند. ویژگی چندمعنایی این نماد روایت‌مند، ارائه تعریفی جامع و مانع از ماهیت آن را بسیار دشوار کرده است. چراکه درباره «اسطوره از دیدگاه فروید با اسطوره از دیدگاه یونگ یا اسطوره از دیدگاه لوی استروس با اسطوره از دیدگاه رولان بارت و یا اسطوره در آثار الیاده یا اسطوره در آثار برونل تفاوت‌ها گاهی چنان فاحش هستند که گویی [در] این میان فقط یک اشتراک لفظی وجود دارد» (نامور مطلق، ۱۴۰۰، ص. ۱۶)؛ بنابراین، برای ارائه بازتعریفی مناسب و سازگار با گستره این پژوهش، لازم است تعریف اسطوره با تبیین معنای لغوی آن آغاز شود.

«اسطوره در لغت با واژه historia به معنی روایت و تاریخ هم‌ریشه است. در یونانی، mythos به معنی شرح، خبر و قصه آمده که با واژه انگلیسی mouth به معنی دهان، بیان و روایت از یک ریشه است» (اسماعیل پور، ۱۳۸۷، ص. ۱۳). در یونان باستان، mythos به معنای بی‌زبان، در تضاد با logos که به کلام لطیف و خرد اشاره دارد، به کار می‌رفته است؛ اما این واژه در فرهنگ‌نامه‌های فارسی به عنوان معرب historia، با مفاهیمی چون قصه، یاهو، و سخنان بی‌اساس هم‌معنا توصیف شده است (ستاری، ۱۳۷۶، صص. ۹-۱۰).

از نظر «ارنست کاسیرر»، «اسطوره، هنر، زبان و علم، همگی به گونه‌ی نماد نمایان می‌شوند؛ نماد نه به معنای صورت محضی که به کمک اشارات و ترجمان تمثیلی بر واقعیت محقق‌ی دلالت می‌کند؛ بلکه به مفهوم نیروهایی که هر یک از آن‌ها جهانی از آن خویش را می‌سازد و می‌نهد. در این قلمروها، روح خودش را از طریق دیالکتیکی که متعین به ذات خویش است نمایش می‌دهد و تنها با همین دیالکتیک است که هرگونه واقعیت و هستی سازمان‌یافته و مشخصی وجود پیدا می‌کند. پس، صورت‌های خاص نمادین، نه تقلیدهای واقعیت، بلکه اندام‌های واقعیت‌اند؛ زیرا تنها به‌واسطه‌ی آن‌ها هر چیزی واقعی به یک موضوع دریافت عقلی تبدیل می‌شود و بدین‌سان به فهم ما در می‌آید» (کاسیرر، ۱۳۹۰، ص. ۴۵).

«میرچا الیاده» با توجه ابعاد مختلف اسطوره، این سازه فرهنگی را چنین توصیف می‌کند: «اسطوره، روایتی است که واقعیت اصیل را زنده می‌کند و برآورنده‌ی نیاز عمیق دینی است، و با گرایش‌های اخلاقی، الزامات و احکام اجتماعی، و حتی مطالبات علمی، مطابقت دارد و جواب‌گوی آن‌هاست» (الیاده، ۱۳۶۲، ص. ۲۸).

«ماکس مولر»، زبان‌شناس و اسطوره‌شناس آلمانی، نظریه‌ی «بیماری زبانی» را برای توضیح ماهیت اسطوره مطرح کرده و آن را نتیجه‌ی سوءتفاهم زبانی دانسته است. در نظر او جوامع اولیه برای توصیف وقایع طبیعی از زبان مجازی استفاده می‌کردند که نسل‌های بعد آن را واقعی پنداشتند. مولر همچنین بنیان‌گذار اسطوره‌شناسی طبیعت است و عقیده دارد که اسطوره، بازتاب باورها و احساسات انسان کهن نسبت به طبیعت است. در این نگرش، او خورشید را محور اصلی تفکر اقوام هندواروپایی دانسته و معتقد است که اسطوره‌های خورشیدی کامل‌ترین روایت‌ها را شکل می‌دهند و سایر اسطوره‌ها با نسبتشان به خورشید تعریف و ارزش‌گذاری می‌شوند (نامورمطلق و عوض‌پور، ۱۳۹۵، صص. ۴-۷).

۳-۲. ویژگی‌های اسطوره

اسطوره‌ها داستان‌هایی‌اند که «در زمانی نامشخص و آغازین روی می‌دهند و به‌مثابه تجربیاتی ابر انسانی قابل درک‌اند» (اسماعیل‌پور، ۱۳۸۷، ص. ۱۴). این عنصر فرهنگی با ویژگی‌هایی فراسویی، از دیگر پدیده‌های فرهنگی متمایز می‌شود. شناخت این ویژگی‌ها و آشنایی با ماهیت اسطوره، به درک ویژگی‌هایی بستگی دارد که می‌تواند آن را از سایر سازه‌های فرهنگی تفکیک کند. به همین سبب، در این بخش برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های اسطوره، به گونه‌ی موجز مطالعه می‌شود:

۱. یکی از بارزترین ویژگی‌های اسطوره و کهن‌الگوهای اساطیری، برخورداری آن‌ها از ساختار داستانی و روایی است که «هارالد وریچ» آن را ویژگی ذاتی تمام نمادهای اساطیری دانسته است. او بر این باور است، زمانی که جنبه روایتگری اسطوره ضعیف و ویژگی واقع‌گرایی آن غالب شود، اسطوره به قالب تابلو یا تمثیل بدل می‌شود و در نتیجه، پویایی و زبایی آن به شدت کاهش می‌یابد (قاسم‌زاده و بزرگ‌بیگدلی، ۱۳۹۷، ص. ۳۶۲).

۲. داشتن مبنای تاریخی، از دیگر ویژگی‌های اسطوره است که آن را از سایر پدیده‌های فرهنگی متمایز می‌کند. این ویژگی سبب می‌شود که اسطوره به عنوان مهم‌ترین سازه فرهنگی، توسط تاریخ برگزیده شود (ستاری، ۱۳۷۶، ص. ۳۶).

۳. برخورداری از زبان نمادین و رمزی از دیگر ویژگی‌های اسطوره است. این مؤلفه می‌تواند به گونه برجسته باعث تمایز اسطوره از سایر پدیده‌های فرهنگی شود. به همین دلیل، اسطوره از طریق تصاویر ادبی ارائه شده و از این طریق به پویایی خود ادامه می‌دهد (قاسم‌زاده و بزرگ‌بیگدلی، ۱۳۹۷، ص. ۳۶۳).

۴. شخصیت‌های اسطوره‌ای ریشه‌های کهن دارند و ممکن است دست‌خوش تغییرات و دگرگونی‌هایی شده باشند. چنانچه جمشید در اساطیر ودایی ایزدی است که به سعادت ابدی رسیده است؛ اما در اوستا موجودی آسمانی و مرتبط با خورشید است. در شاهنامه، او از مقام ایزدی سقوط کرده و تنها به عنوان شاهی توانمند مطرح می‌شود. فریدون نیز در اوستا کشنده اژدهای سه سر است؛ در حالی که در شاهنامه با یاری کاوه آهنگر بر ضحاک پیروز شده و استبداد او را از بین می‌برد (اسماعیل‌پور، ۱۳۸۷، ص. ۱۷).

۵. ساختار دیالکتیکی تقابلی از دیگر ویژگی‌های بارز عناصر اساطیری است که در شناخت این تصویرهای فرهنگی شده و تمایز آن از دیگر سازه‌های فرهنگی باری می‌رساند. به گفته «کلود لوی استروس»، ساختار اسطوره به طور ذاتی از تقابل‌های دوگانه شکل می‌گیرد و روابط اجزای نظام‌های روایی در قالب گروه‌های دوگانه قابل تجزیه و تحلیل است (قاسم‌زاده و بزرگ‌بیگدلی، ۱۳۹۷، ص. ۳۶۴).

۶. در اسطوره، زمان و مکان یا کاملاً وجود ندارند یا این عناصر به شکل مغشوش و کمرنگی حضور یافته‌اند. زمان اسطوره نه تاریخی، بلکه غیر مادی و مینوی است؛ زیرا «انسان با روایت اسطوره و اجرای آیین‌ها و مناسک، زمان گیتیانه را فراموش می‌کند تا به جهان مینوی بازگردد. مکان اساطیری نیز بنیادی دارد. معابد مینوی‌اند و تقدس دارند. مکان اساطیری ممکن است در آسمان، در نور، در خورشید، ماه، ستارگان، یا در ژرفای دریا باشد که فضایی قدسی و مینوی است» (اسماعیل‌پور، ۱۳۸۷، ص. ۲۳).

۳-۳. کارکردهای اسطوره

اسطوره بازتاب برداشت‌های انسان بدوی از جهان و پاسخ‌گوی نیازهای مادی و روانی اوست که به دلایل مختلف و با کارکردهای گوناگون بازتولید می‌شود. کارکرد اسطوره از عناصر کلیدی در تعریف اسطوره است که صاحب‌نظران،

نظریات مختلفی در خصوص آن ارائه کرده‌اند. در زیر به برخی از مهم‌ترین کارکردهای اسطوره به صورت گذرا اشاره می‌شود:

کارکرد معرفتی و علت‌شناختی: اسطوره به انسان‌های بدوی کمک می‌کند تا دنیای پیرامون خود را به گونه قابل درک و

معنادار تفسیر کنند. به همین سبب، اسطوره‌ها در تلاش‌اند تا پدیده‌های طبیعی را توضیح دهند و برای آن‌ها مبانی فطری و طبیعی معرفی کنند.

کارکرد هویتی: اسطوره‌ها، به مثابه ساختارهای نمادین و روایت‌ساز، با خلق الگوهای معنایی و مفاهیم مشترک فرهنگی،

در تقویت بنیان‌های هویت جمعی و هم‌بستگی تاریخی میان ملت‌ها و اقوام هم‌زبان و هم‌فرهنگ، نقش بنیادین ایفا می‌کنند. در گستره جهان فارسی‌زبانان، این روایت‌ها، همچون شالوده‌های فرهنگی، گذشته‌های دور و مشترک را به اکنون پیوند می‌زنند و بستری نمادین برای بازشناسی «خود فرهنگی» در میان جوامع فارسی‌زبانان فراهم می‌سازند. از این رو، اسطوره‌ها نه تنها در شکل‌گیری حافظه تاریخی اقوام، که در بازتولید هویت فرا سرزمینی در قلمرو تمدنی مشترک، عامل پیوند و وحدت تلقی می‌شوند. این ظرفیت هویتی اسطوره در متون ادبی، به ویژه شعر بسیار تجلی می‌یابد و زبان نمادین مشترکی برای بیان منشأ، افتخار و استمرار تاریخی فراهم می‌کند ([دوال مالفت و همکاران، ۱۳۸۶، ص. ۴۸](#)).

کارکرد الگوسازی: اسطوره‌ها علاوه بر ابعاد اجتماعی فرهنگی، به توصیف و روایت زندگی شخصیت‌های برجسته نیز

می‌پردازند. این شخصیت‌ها می‌توانند قهرمانان اسطوره‌ای یا پیشوایان مذهبی انسان‌های بدوی باشند که آموزه‌هایشان در فرهنگ آن جامعه نقشی برجسته دارد ([رضایی، ۱۳۸۴، صص. ۳۷-۳۸](#)).

کارکرد سیاسی فرهنگی: اسطوره‌ها در بسیاری از جوامع به عنوان ابزاری برای مشروعیت‌بخشی به قدرت‌های سیاسی

و ایدئولوژیک عمل کرده‌اند. در این کارکرد، رهبران و دولت‌ها می‌توانند موقعیت خود را از طریق اسطوره‌ها، تثبیت کنند و به ایجاد اتحاد فرهنگی سیاسی بپردازند.

کارکرد زیبایی‌شناختی: اسطوره‌ها به دلیل ماهیت نمادین و تخیلی خود، در بسیاری از موارد به عنوان منابع الهام‌بخش

برای هنر و زیبایی‌شناسی مورد استفاده قرار می‌گیرند. تصاویری بلاغی را که اسطوره‌ها می‌سازند، می‌توانند در آثار ادبی و دیگر زمینه‌های خلاقانه انعکاس یابند؛ زیرا اسطوره «به بهترین شکل تخیل و تخیل‌پردازی را نیز نمایندگی» ([نامور مطلق، ۱۴۰۰، ص. ۲۳](#)) کرده و بخشی از بلاغت متن را شکل می‌دهد.

۴. بحث و بررسی

شعر رمانتیک افغانستان در بستری از تحولات اجتماعی سیاسی شکل گرفته است که در آن اسطوره به عنوان بخش

جدایی ناپذیر از فرهنگ ملی و منطقه‌ای، نقش برجسته‌ای در تصویرسازی و مضمون‌آفرینی ایفا کرده است. اسطوره در این گونه اشعار نه تنها به عنوان نمادهای فرهنگی و تاریخی به کار رفته‌اند، بلکه به حیث ابزاری مناسب برای بیان عواطف انسانی، به عنوان بازتاب‌دهنده هویت ملی و فرهنگی عمل کرده‌اند. چراکه این اسطوره‌ها به عنوان مهم‌ترین منابع الهام‌پذیری، معانی تاریخی و نمادین دارند و به تقویت حس همبستگی و هویت جمعی یاری می‌رسانند. در این بخش نقش و کارکرد بازتاب اسطوره در سروده‌های پیشگامان شعر رمانتیک افغانستان مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

۱-۴. بازتاب اسطوره در شعر رازق فانی

رازق فانی (۱۳۲۲-۱۳۸۶ خورشیدی) از شاعران برجسته شعر رمانتیک افغانستان است که در سروده‌هایش به شاخصه‌های اصلی این جریان ادبی توجه ویژه‌ای شده است. غزل‌های او از نظر زیبایی‌شناسی برجستگی دارد و عاطفه منظومه‌هایش اغلب مفاهیم سیاسی اجتماعی را منتقل می‌کند و در مواردی با اندوه آوارگی درهم می‌آمیزد. این پیوند، درون‌مایه شعرهای فانی را پربار و تأثیرگذار ساخته است (رستگار، ۱۳۹۷، ص. ۳۰۷). «فانی در غزل‌سرایی توانایی خوب دارد، آرایش‌های اشعارش با مهارت کاربرد یافته و به آن آب و رنگ زیبایی بخشیده است» (قویم، ۱۳۸۷، ص. ۲۳۶).

اشعار فانی با واژگان ساده و دل‌نشین سروده شده‌اند که این سادگی و صمیمیت، همگام با بلاغت کلام، شیوایی بیان، آراستگی زبان و نوآوری‌های متعادل همراه است. در کنار این ویژگی‌ها، ساخت نحوی اشعار او با شکستن برخی از قواعد مرسوم نظم و نثر شکل گرفته است؛ امری که در برخی از غزل‌ها و نیمایی او به وضوح دیده می‌شود. این هنجارشکنی در زبان و ساختار، بر غنای موسیقی درونی اشعار فانی افزوده و به آن طنین و تعمق بیشتر بخشیده است (شریعتی‌سحر، ۱۳۹۰، ص. ۱۴).

فانی در بازتاب مفاهیم مختلف، گاهی به دنیای اسطوره روی آورده و از ظرفیت نمادین بن‌مایه‌ها و کهن‌الگوهای اساطیری به منظور غنای محتوایی و اندیشگانی اشعار خود بهره برده است. او با استفاده از زبان «تغزلی» و تکیه بر ویژگی‌های شکلی، محتوایی و فکری جریان رمانتیک، نمادهای اسطوره‌ای را بازآفرینی کرده و به یاری بازتولید اسطوره، مفاهیم مملو از درد و دریغ را همراه با تصویرهایی خیالی و رؤیایگونه بازتاب داده است. فانی در منظومه‌هایش، با تکیه بر مؤلفه‌های رمانتیسم، فضایی تازه خلق کرده و به زیبایی عشق را فریاد زده و درعین حال، رخدادهای سیاسی اجتماعی افغانستان و جهان را به تصویر کشیده است. او در این منظومه‌ها، عناصر اسطوره‌ای «جام جم،

رستم، زال، اژدها، افراسیاب، اهریمن و دیو» را با زبانی سوزناک به کار برده و به مدد این عناصر، مفاهیم اجتماعی، عرفانی و عاشقانه را بازتاب داده است. در این بخش، نمونه‌هایی از بازتاب اسطوره در شعر رازق فانی مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

«جام جم»، از پدیده‌های اساطیری و عنصری است که در شعر رازق فانی، بازتولید شده و شاعر این عنصر اسطوره‌ای را در بازتاب اندیشه‌های عرفانی به کار بسته است. جام جم، در عرفان با تعبیرهایی چون دل، روح، آیینۀ دل، نفس دانا، رخ یار و مانند این‌ها به کار رفته و در شعر فانی، نیز به این مفهوم عرفانی جام جم توجه شده است. او در غزل «دست کرم» برای توصیف ارزش اخلاقی تواضع، وصل، کرم و عشق، این جام اسطوره‌ای را به صورت سمبولیک، به معنی باطن وارسته و دل‌عاری از کبر و کینه، با توجه به کارکرد تصویرسازی و مضمون‌آفرینی آن در شعر کهن فارسی، به کار برده است:

چون مهر تا توانی فیض‌آفرین عیان شو از آستین امکان دست کرم برون آ
آیینۀ حقایق در سینه ساز دل را یعنی در این خُمستان، چون جام جم برون آ
(فانی، ۱۳۹۵، ص. ۶۰)

«دست کرم» از غزل‌های تعلیمی فانی است که شاعر در بیتی از آن، «جام جم» را با کارکرد عرفانی بازتولید کرده و از بازآفرینی اسطوره در توسعه معنایی محور عمودی و افقی شعر، به صورت اسلوب معادله، بهره برده است. رازق فانی در شعر «قلب جهان»، تهاجم شوروی و تسلط حکومت مارکسیستی را نکوهش کرده و افغانستان را با اشاره به گذشته تاریخی فرهنگی‌اش، زادگاه قهرمانان اساطیری خوانده است. او در این منظومه، خورشید را به عنوان کهن‌الگوی مادر مثالی و مظهر حیات، زایایی و نیروبخشی به کار برده و افغانستان را «خانه خورشید» نامیده است. این نام‌گذاری با مجاز «کل و جزء» و «ماکان و مایکون» مرتبط است، زیرا افغانستان در گذشته‌های دور بخشی از خراسان تاریخی بوده است.

شد خراسان مرکز جنگاوران	خانه خورشید و مهد اختران
زادگاه زال‌ها، سهراب‌ها	عرصه گاه خیزش سیلاب‌ها
قوم افغان پیش دشمن سر نماند	انتقام خویش تا محشر نماند
اژدهای سرخ را از پا فگند	شورش در پهنه دنیا فگند

(فانی، ۱۳۹۵، صص. ۱۰۹، ۱۱۱)

عناصر اسطوره‌ای در بیت‌های فوق، نقش‌های کلیدی در شکل‌دهی به هویت ملی و ایجاد انگیزه برای مبارزه دارد.

خورشید به عنوان نماد روشنائی و امید، خراسان را به مرکز ایستادگی در برابر ظلم تبدیل می‌کند و نمایانگر نقش مادری و محافظتی است که به مردم قدرت می‌بخشد. در مقابل، اژدهای سرخ، مظهر نیروی متجاوز شوروی است و دشمنی را به تصویر می‌کشد که باید با آن مقابله کرد. زال و سهراب به عنوان نمادهای شجاعت و رزمندگی، نمایندگان نسل‌هایی‌اند که در راه مبارزه با ستم به میدان می‌آیند و حس هویت و افتخار ملی را در دل مخاطب زنده می‌کنند. این عناصر با هم، روایتی از تلاش و پایداری برای آزادی را به نمایش می‌گذارند و یادآور می‌شوند که ایستادگی در برابر ظلم امری ارثی و الزامی است.

رازق فانی مثنوی اجتماعی انتقادی «اندرز پیر مرد به افراسیاب» را، دربارهٔ نکوهش جنگ‌های داخلی و ستایش صلح و هم‌پذیری در تابستان ۱۳۷۱ خورشیدی سروده است و در بیت‌هایی از این منظومهٔ روایی، شخصیت‌های اسطوره‌ای حماسی افراسیاب، رستم، کیکاووس و کیخسرو را در نکوهش جنگ و جنگ‌افروزی و رعایت مسائل اخلاقی در مصاف با دشمنان داخلی و خارجی به کار بسته و به یاری این نمادهای روایت‌مند، تداوم جنگ و خون‌ریزی را نکوهش کرده است:

شنیدم که روزی به افراسیاب	چنین گفت: پیری ز روی ثواب
که در جنگ گر خون بریزد رواست	ولی جور بر بی‌گناهان خطاست
کسی کوندارد سلاح نبرد	به‌گردش تو ای مرد جنگی مگرد
خدا چون ترا صاحب تاج کرد	رعیت نباید که تاراج کرد
کنون گرچه افراسیابی نماند	وزو قصه جز در کتابی نماند
نه رستم به جا ماند و نه رزم او	نه کاووس و کیخسرو و بزم او
ولی چارهٔ جنگ را کس نکرد	ز خون‌ریختن آدمی بس نکرد

(فانی، ۱۳۹۵، ص. ۱۳۴)

در بیت‌های فوق، افراسیاب، رستم، کاووس و کیخسرو با کارکردهای چندگانه در شکل‌دهی به پیام اخلاقی و تاریخی متن عمل می‌کنند؛ افراسیاب به عنوان نماد قدرت جبار، نادرستی ظلم و تجاوز به بی‌گناهان را گوشزد می‌کند و نمایانگر این واقعیت است که حتی قدرت‌های بزرگ باید با اخلاق و عدالت رفتار کنند. رستم، به عنوان قهرمان ملی، نماد شجاعت و دلاوری است، اما غیبت او در این متن، نشان‌دهندهٔ ناکامی در حفظ ارزش‌های انسانی و ضرورت احترام به حقوق افراد است. همچنین، کاووس و کیخسرو به عنوان نمادهای پادشاهی و قدرت اخلاقی، نمایانگر این نکته‌اند که پادشاهان باید به رعیت احترام بگذارند و از تاراج و ستم خودداری کنند. از سویی، غیبت این شخصیت‌ها به

ناپایداری قدرت و فساد در حکمرانی اشاره دارد و در مجموع، این عناصر با تأکید بر ضرورت رعایت اخلاق در جنگ و پرهیز از ظلم، بخشی از واقعیت‌های اجتماعی سیاسی زمان خود را ارائه می‌دهند و از مخاطب می‌خواهد تا در مواجهه با قدرت، به ارزش‌های انسانی و عدالت پابند بماند.

رازق فانی شعر «بیشه شیران» را در خصوص وقوع جنگ‌های داخلی، آوارگی مردم افغانستان، کشتار مردم مظلوم و بی‌پنهان، ویرانی وطن و نبود قهرمانان فداکار برای نجات کشور از وضعیت نابسامان اجتماعی، در زمستان ۱۳۷۲ خورشیدی سروده است. شاعر در بیتی از این منظومه، با ابراز ناامیدی نسبت به نبود فداکارانی؛ چون رستم، برای نجات میهن از وضعیت نابسامان، به بازتولید اسطوره پرداخته و به یاری کارکرد الگوسازی اسطوره، عواطف نوستالژیک خود را بازتاب داده است. در این منظومه، عقاب نیز کارکرد اسطوره‌ای دارد؛ زیرا بر مبنای باورهای اساطیری یونانی، ایرانی و ودایی، این پرنده از پرندگان اساطیری خورشیدی و سلطان پرندگان دانسته شده که به بلندپروازی معروف است و اغلب با نام «شاهین» شناخته می‌شود. این پرنده در اسطوره‌های آفرینش ایرانی «به عنوان پیک خورشید معرفی شده و در کشتن گاو نخستین، با مهر همکاری داشته است. در برخی توصیف‌ها، اهورامزدا به سر عقاب تشبیه شده ... و در اساطیر و فرهنگ ملل، شاهین مظهر و نماد آتش، باد، تواضع، حُجب و حیا، فناپذیری، طوفان، خورشید و فرمان‌برداری توصیف شده و درباره آن، باورهای کهن و دریافت‌های اساطیری چندی نقل گردیده است» (باحقی، ۱۳۹۸، ص. ۵۱۰). رازق فانی در منظومه زیر ضمن به کار بستن شخصیت اسطوره‌ای رستم، کشورش را «لانه عقابان» خوانده و به صورت نمادین سرزمین خود را خاستگاه قهرمانان بلند همت متواضع توصیف کرده است:

حسرتا لانه عقابان سوخت	جنگل آتش گرفت و مرغان سوخت
رستم داستان کج رفتی	تا بیننی که کابلستان سوخت
گریه کن عندلیب آواره	غنچه پرپر شد و گلستان سوخت

(فانی، ۱۳۹۵، ص. ۲۰۶)

در ابیات فوق، شخصیت اسطوره‌ای رستم به عنوان نماد شجاعت و قدرت حماسی به تصویر کشیده شده است که در غیبت او واقعیت تلخ و ویرانگر جنگ در افغانستان نمایان می‌شود. از رستم، انتظار می‌رود که در برابر ظلم و ویرانی‌های ناشی از جنگ ایستادگی کند و در دفاع از سرزمین و مردم خود حاضر باشد، اما غیبت او به معنای ناکامی در نجات وطن و مردم از چنگال بحران جنگ است و نشان‌دهنده انفعال قهرمانان ملی در برابر قدرت‌های تخریب‌گر

پنداشته می‌شود. فراخوانی این سرگذشت اسطوره‌ای بر اهمیت حضور قهرمانان در زمان‌های بحران تأکید دارد و حسرت عمیقی را در دل مخاطب ایجاد می‌کند که در فقدان رستم، کابلستان در آتش جنگ می‌سوزد.

شعر «زبان تازیانه» از منظومه‌هایی است که رازق فانی آن را پس از فروپاشی رژیم سوسیالیستی افغانستان، در روزگار بروز جنگ‌های داخلی سروده است. این منظومه متشکل از دو بند است که شاعر در بند نخست آن، ضمن بازتاب عناصر اساطیری «اهریمن، پور زال (رستم) و دیو»، از این‌که میهنش، پس از پایان یافتن اشغال، درگیر جنگ‌های داخلی شده، ابراز تأسف کرده است و به یاری کاربست اسطوره، گرفتاری افغانستان در نابسامانی جنگ‌های داخلی را به گونه‌ی ضمنی، به گرفتاری رستم به دست «اکوان دیو» مانند کرده و با این روش ابراز امید کرده است که میهنش همچو رستم بتواند از چنگال دیو جنگ رهایی یابد:

«ایا وطن که سینه‌ام/ پر است از هوای تو/ دلم هنوز می‌تپد به یاد کوچه‌های تو/ اگر چه شاد شد دلم/
که در بهای خون رفتگان/ ز چنگ اهریمن رها شدی/ ولی چو پور زال، ناگهان/ اسیر دست دیوها
شدی» (فانی، ۱۳۹۵، ص. ۳۷۰).

شعر «زبان تازیانه» از نیمایی‌های اجتماعی رازق فانی است که در بهار ۱۳۷۱ خورشیدی درباره‌ی نكوهش جنگ‌های داخلی، سروده شده است. در این منظومه، عناصر اسطوره‌ای با نقش و کارکردهای خاصی به تصویر کشیده شده‌اند که بازتاب‌دهنده وضعیت تاریخی و اجتماعی افغانستان است. اهریمن به‌عنوان نماد نیروهای منفی و ویرانگر، نمایانگر تهدیدات خارجی و تجاوزاتی است که به استقلال و هویت ملی آسیب‌زده و چالش‌های مداومی را که وطن و مردم باید با آن‌ها روبه‌رو شوند، به تصویر کشیده است. در مقابل، پور زال (رستم) به‌عنوان نماد شجاعت و قهرمانی در برابر اهریمن عمل می‌کند و انتظار می‌رود که در برابر نیروهای منفی ایستادگی کند؛ اما غیبت او در این متن نشان‌دهنده ناکامی در حفظ آزادی و استقلال در برابر تهدیدات جدید است و بر اهمیت وجود قهرمانانی تأکید دارد که باید در زمان‌های بحران به میدان آیند. همچنین، دیوها به‌عنوان نماد چالش‌های جدید و تهدیدات داخلی و خارجی پس از رهایی از ارتش شوروی به تصویر کشیده می‌شوند و نمایانگر موانع جدیدی‌اند که ممکن است آزادی و استقلال افغانستان را تحت تأثیر قرار دهند. به‌طورکلی، این عناصر به خلق روایتی از نبرد مداوم نیروهای خیر و شر پرداخته و بر اهمیت مبارزه برای حفظ هویت ملی و استقلال در برابر تهدیدات مختلف داخلی و خارجی تأکید دارد.

فانی شعر «نگین سبز ایمان» را در نكوهش تجاوز «آمریکا و ناتو» به افغانستان سروده است و از این‌که کشورش پس از آزادی از چنگال تهاجم شوروی باری دیگر، مورد تجاوز آمریکا و ناتو قرار گرفته است، ابراز تأسف کرده و در

فرجام، پیروزی در برابر یورش بیگانگان را، با نیروی عشق و ایمان نوید داده است. فانی در بازتاب مفاهیم مذکور، «اژدها» را به‌عنوان نماد نیروی متجاوز و رستم را به حیث مظهر مبارزه و ایستادگی در برابر تجاوز بازآفرینی کرده و با استفاده از این عناصر، تهاجم آمریکا و متحدانش به افغانستان را با بیانی نمادین نکوهش کرده است:

دریغ ای هم‌رهان/ ای هم‌دلان/ ای نامجویان غرورآباد گمنامی/ که آن گردی که از کام نهنگ سرخ
بیرون جست/ کنون با اژدها دست و گریبان است/ تنش از ضربت سنگ ملامت زخم‌باران است/
دگر باوژی او باوژی رستم نیست/ دگر مشتش/ خشونت‌بار و دشمن کوب و محکم نیست/ دگر این
زخمی تاریخ را/ از هیچ‌سو امید مرهم نیست.... (فانی، ۱۳۹۵، صص. ۴۰۳-۴۰۴).

شعر «نگین سبز ایمان» از نیمایی‌های اجتماعی رازق فانی است که در بهار ۱۳۸۱ خورشیدی، با بیانی نمادین سروده شده است. در این منظومه، عناصر اسطوره‌ای با نقش و کارکردهای خاصی برای بیان مفهوم تهاجم و پایداری به تصویر کشیده شده است. «نهنگ سرخ»، به‌عنوان نماد ظلم و قدرت متجاوز، نمایانگر ارتش شوروی و اوج وحشت و ویرانی است که بر افغانستان تحمیل شده است و بیان‌گر نیرنگ‌های قدرت‌های بزرگ و تأثیرات مخرب آن‌ها بر سرنوشت ملت‌هاست. در مقابل، «اژدها» به‌عنوان مظهر نیروی متجاوز آمریکا و ناتو معرفی می‌شوند و نشان‌دهنده چالش‌های جدیدی‌اند که پس از رهایی از جنگال شوروی به وجود آمده است. «رستم»، به‌عنوان قهرمان ملی و نماد شجاعت و قدرت، نمایانگر امید و توانمندی مردم افغانستان برای مقاومت در برابر تجاوزات است، اما غیبت او در این شعر به معنای ضعف و ناتوانی در مواجهه با تهدیدات جدید بوده و بر فقدان قهرمانی که بتواند در برابر اژدهای جدید ایستادگی کند، تأکید دارد. درنهایت، «گرد اساطیری»، به‌عنوان نماد هویت جمعی ملت، از نسل‌های گذشته به ارث رسیده و به نژاد پهلوانان وابسته است. این عنصر در شعر بیان‌گر روحیه امید و استقامت است، حتی در شرایطی که شکست و تلخی بر آن سایه افکنده است، بر پایداری و ایستادگی ملت تأکید می‌کند.

۴-۲. بازتاب اسطوره در شعر خالده فروغ

خالده فروغ متولد ۱۳۵۱ خورشیدی، از برجسته‌ترین شاعران زن در عرصه شعر معاصر افغانستان به‌شمار می‌آید که در آثار خود، به بازتاب بخش‌های تلخ و دشوار زندگی مردم افغانستان پرداخته است. او با دید انتقادی و رویکرد رمانتیک، به مقابله با تبعیض‌های جنسیتی پرداخته و با بهره‌گیری از ترکیب‌های موزون و زیبا، تصاویری خیالی و رویاگونه خلق کرده است. شعرهای او سرشار از مفاهیم متنوع است که در آن‌ها به مسائل اجتماعی با دیدگاهی رمانتیک، نگریسته شده است. فروغ تأثیرات قابل توجهی از واصل بختری گرفته و به یاری رمزگان فرهنگی به مسائل

مختلف پرداخته است. او در استفاده از تشبیهات، استعاره‌ها و دیگر آرایه‌های ادبی، بسیار ماهرانه عمل کرده و به اسطوره‌پردازی علاقه‌ای خاص نشان داده است. به همین سبب، تلاش‌های او برای بهره‌گیری از ظرفیت اسطوره در توسعه معنا و قدرت اثرگذاری کلام، در آثارش به وضوح نمایان است (قویم، ۱۳۸۷، صص. ۱۷۵-۱۷۶). «رستم، سیاوش، تهمینه، سیمرغ، هفت‌خوان، زال، کاوه، ضحاک، فرنگیس و اژدها، از بنمایه‌های اسطوره‌ای حماسی اشعار خالده فروغ‌اند که شاعر به یاری ظرفیت نمادین و زیباشناختی آن‌ها، پیرامون مفاهیم مختلف تصویرسازی و مضمون‌پردازی کرده است» (دانشگر و همکاران، ۱۴۰۲، صص. ۱۳۴-۱۳۵).

خالده فروغ در غزل «دختران بادیه»، با بهره‌گیری از نگاهی رماتیک، زنان افغانستان را به آزادی‌طلبی و عشق‌ورزی فراخوانده است. او در بیتی از این شعر، با الهام از شخصیت‌های اسطوره‌ای حماسی رستم و زال، نمادهایی از زایش و پرورش قهرمانان ملی را به دست مادران مجاهدپرور افغانستان بازآفرینی کرده است. این تصویرگری اساطیری در راستای تقویت حس میهن‌پرستی و روحیه فداکاری برای رهایی افغانستان از بحران‌های جاری به‌کار گرفته شده است. فروغ همچنین با بازنگری در روابط عارفانه شمس تبریزی و مولانا جلال‌الدین بلخی، دختران افغان را به عشق‌ورزی و پرهیز از کینه و بدبینی فراخوانده است:

عاشق شوید و همت شمس به‌سر کنید از مثنوی عشق جلالی برآورید
تا رستم عجیبه تولد شود ز شرق بخت سپید و معنی زالی برآورید
(فروغ، ۱۳۹۱، ص. ۸)

در بیت‌های مزبور، رستم و زال به‌عنوان رمزگان اسطوره‌ای حماسی، نقش‌های نمادینی برای زنان افغانستان ایفا کرده است. رستم، که در اسطوره‌های ملی نماد قدرت و قهرمانی است، در اینجا با عنوان «رستم عجیبه» به معنای تولد یک قهرمان جدید بازآفرینی شده است که زنان با عشق و همت متعالی باید این قهرمان را به دنیا آرند. زال نیز به‌عنوان نماد خرد و خودباوری، بازنمایی شده و شاعر از زنان خواسته است تا با عقلانیت و تدبیر، «بخت سپید» و روشنایی را به جامعه افغانستان ارزانی کنند.

خالده فروغ در شعر «جغرافیای آزادی»، برای توصیف ویژگی‌های فردی پدر خویش، با بهره‌گیری از عناصر اسطوره‌ای حماسی «سیاوش، کاوه، ضحاک، اژدها، هفت‌خوان، رستم و سیمرغ»، این عناصر را با رویکردی رماتیک در خصوص ستایش فداکاری‌های پدر بازآفرینی کرده است. خالده فروغ با بهره‌گیری از بن‌مایه‌های

اسطوره‌ای حماسی و گروه‌های وصفی «جغرافیای آزادی»، «درخت شجاعت» و «دره سلامتی»، ارادت خود را به مقام معنوی پدر ابراز داشته و با زبان «حماسی تغزلی»، به بزرگداشت جایگاه والای پدر پرداخته است:

پدرم فرهنگ چندین هزارساله است / پدرم تاریخ می‌داند / پدرم تاریخ می‌خواند / در قامتش آتشیانی است / که هر روز یک سیاوش از آن / می‌کند، عبور / با ترانه‌های غرور / پدرم زمانه‌ها را می‌سازد / پدرم جغرافیای آزادی است / زبان منست، پدرم / رودخانه‌های شمال است / پدرم ویرانه‌های مشرق است / که در نهاد هر ویرانه گنجی / پنهانی است / پدرم دهکده عدالت را / با اشک‌هایش آب می‌دهد / و قانون درخت‌های شجاعت را با تبسم‌هایش می‌شناسد / دره سلامتی است، پدرم / که معتادان حیات / جرعه جرعه می‌نوشندش / شهیدستانی است که در قلب جاودانش / رنگ قرمز را / به کمال شهرت می‌رساند ... و پنج شمشیر انگشتانش / کاوه‌هایی هستند / ضحاک‌های اژدها اندیشه را / پدرم چندین هزارساله است / جغرافیای آزادی است / زبان منست / هفت‌خوانی است پر از رستم / کهن‌سال خاکستری مو / مرا پرورده است / دو بازویش دو سیمرغ ... (فروغ، ۱۳۹۱، صص. ۹۰-۹۲).

در شعر فوق عناصر اسطوره‌ای حماسی نمایانگر میراث تاریخی فرهنگی نیاکان شاعر در حماسه‌های ملی است. «سیاوش»، به‌عنوان نماد استقامت و فداکاری، تجسم دلوری و عبور از موانع است که نشان‌دهنده مقاومت در برابر ظلم و استبداد محسوب می‌شود. «کاوه»، به‌عنوان مظهر آزادی‌خواهی و شورش علیه ستمگری، نمایانگر تلاش برای تحقق عدالت است. «ضحاک و اژدها»، به‌عنوان نمادهای ظلم و ستم، تجسم چالش‌های تاریخی و دشمنان آزادی و حقیقت‌اند که باید شکست داده شوند. «هفت‌خوان»، به‌عنوان مسیر دشوار و پرچالش زندگی، نمایانگر تلاش‌های فراوان برای دستیابی به موفقیت و آزادی پنداشته می‌شود. «رستم»، به‌عنوان نماد شجاعت، تجسم قدرت و توانمندی در دفاع از میهن و ارزش‌های ملی است. «سیمرغ»، به‌عنوان نشانه خرد و حکمت، نمایانگر حمایت و راهنمایی در زمان‌های دشوار است. به‌طورکلی، این شخصیت‌ها برای شاعر و پدرش، الگو و نماد هویت ملی، تاریخ و فرهنگ سرزمین‌اند و بر ضرورت استقامت و مبارزه برای آزادی و عدالت تأکید دارند.

خالد فروغ در شعر «ازین غوغاگران»، با زبانی فاخر و بیانی نمادین، به ستایش عشق، آزادی و زیبایی‌های زنانگی پرداخته است و با بهره‌گیری از عناصر اسطوره‌ای حماسی «سروش»، «زال» و «هفت‌خوان»، زن و زیبایی را توصیف کرده است:

سروش سبز آزادی پیام آتشین دارد	به نخل آتشین سیما سلام آتشین دارد
به دیوان سپید دل نویسد زال اندیشه	که بانوی بزرگ عشق نام آتشین دارد
دگر از نردبان گیسویش بالا نخواهد رفت	که می‌داند شب دیجور بام آتشین دارد

هزاران انتظار و هفت خوان کاغذین دنیا حماسه آن کسی گردد که گام آتشین دارد

(فروغ، ۱۳۷۹، ص. ۹)

فروغ در بیت‌های فوق، با به‌کارگیری اسطوره‌های «سروش، زال و هفت‌خوان»، مفاهیم آزادی، عشق، انتظار و مقاومت را توصیف کرده است. در این منظومه «سروش»، نماینده آزادی و امید است که زیبایی و قدرت زنانگی را تجلی می‌بخشد. «زال» با «نوشتن اندیشه‌هایش بر دیوان سپید دل»، عمق تفکر انسانی و ایستادگی در برابر چالش‌ها را نشان می‌دهد. «هفت‌خوان» به‌عنوان نمادی از موانع تحقق آرزوها به تصویر کشیده شده و درنهایت، شاعر تأکید می‌ورزد که تنها با اراده و شجاعت می‌توان بر این چالش‌ها غلبه کرد و به موفقیت‌های مادی و معنوی دست یافت. فروغ غزل «کوچه خفته شب» را درباره نكوهش جنگ و جنگ‌افروزی و اوضاع ظلمت‌بار اجتماعی افغانستان در بحبوحه جنگ‌های داخلی، سروده است. او در بیتی از این منظومه، «رستم» را با کارکرد هویتی الگوسازی بازتولید کرده و این اسطوره ملی را از «اساطیر دریا» عنوان کرده است:

من در اساطیر دریا ای رستم گوهر آيا اندازه قطره‌ای هم، پاسخ‌گو جا ندارم؟

(فروغ، ۱۳۷۹، ص. ۱۶)

در بیت مزبور، رستم به‌عنوان نماد قدرت، شجاعت و ایثار بازآفرینی شده است. فروغ در این منظومه با رویکرد رماتیک به عظمت رستم در مواجهه با چالش‌ها و خطرات، به‌عنوان برجسته‌ترین قهرمان ملی اشاره کرده و از سرگذشت اساطیری در تبیین عواطف فردی با کارکرد الگوسازی سود برده است.

خالده فروغ در شعر «دگرگونه»، نیز با رویکرد رماتیک، عواطف شخصی خود را در پیوند به دشواری‌های فراروی زندگی زنان، بازتاب داده و در بندی از این منظومه، روایت اسطوره‌ای «هفت‌خوان رستم» را در پیوند به توصیف مشکلات فراروی زنان افغانستان، با کارکرد اجتماعی به‌کار بسته است؛ زیرا همان‌طور که هفت‌خوان، آیین پذیرش رستم به‌عنوان پهلوان فراطبیعی و قهرمانی شکست‌ناپذیر و نماد بلوغ اوست، زنان افغانستانی، نیز برای بلوغ اجتماعی فرهنگی جامعه، باید مشکلات و دشواری‌های فراوانی را متحمل شوند، تا با رشد فکری و فرهنگی مردم، از سوی جامعه پذیرفته شده و به حقوق شهروندی خود دست یابند. همین‌طور چشم و بینایی در این منظومه نماد آگاهی، فرهنگ و دانش است که با عدد هفت در «هفت‌خوان»، به‌عنوان مظهر کمال، از نظر نمادشناسی تناسب دارد و هر دو نشانه تعالی و ترقی به‌شمار می‌آیند. از سوی دیگر، هفت‌خوان رستم با هفت مرحله سیر سلوک در اساطیر میتراپی نیز

هم‌سانی‌هایی دارد؛ چنانچه در آیین میترایی، مرحله نخست از هفت مرحله، کلاغ است (دانشگر و همکاران، ۱۴۰۲،

ص. ۱۳۹). خالده فروغ نیز در پاره‌ای از این منظومه، به این نکته اساطیر میترایی توجه کرده است:

آه می‌بینید! نمی‌گذارند از پیراهن سفیدم / آفتاب بدرخشد / سپیده رنگ پریده سیمای منست / اشک
دریده‌ام / سینه صدای منست / استوار از آنم که سرچشمه‌ام را / جست‌وجو می‌کنم *** ورنه
برچیده‌اند / مهره‌های پشتم را / چه کسی می‌نگرد؟ / اگر چشمی هفت‌خوانی شود / ورستم از آن سواره
بگذرد / نه، سرگشته‌اند نگاهان / و چهره‌های زندانی / که مبدا کلاغان / نگین چشم‌ها ربایند ***
نمی‌نگرد / اگر رگ‌هایم را بکشایند / هوای فروردینم / دگرگونه می‌کند پاییز را / اما، دریغ / تا بنگرد /
بیداری صدا / تاج برنایی را / از دست می‌دهد *** و پایتخت شعر / بدل می‌شود / به رؤیای شاهدختی /
در یک اسطوره خاکستری (فروغ، ۱۳۷۹، صص. ۱۷-۱۸).

شعر سپید «دگرگونه» از منظومه‌های اجتماعی خالده فروغ است که شاعر در آن، «هفت‌خوان رستم» را با تلفیق اساطیر میترایی و نمادهای ملی بازتولید کرده است. او در سروده مزبور هفت‌خوان رستم را در خصوص بیان نمادین دشواری‌هایی که زندگی زنان افغانستان را در دهه هفتاد خورشیدی با بن‌بست مواجه کرده بود، با کارکرد انتقادی بازخوانی کرده است.

فروغ در شعر «صدای آزادی»، درباره تداوم جنگ و نابسامانی، و استمرار ظلمت اجتماعی، سخن‌رانده و برای خاموشی صدای آزادی و عدالت، نبود افراد قدرشناس و تسلط ستم‌پیشگان بر سرنوشت مردم افغانستان، اشک ریخته است. او در پیوند به مفاهیم یادشده، اساطیر «رستم، سیمرغ، سیاوش، تهمینه و فرنگیس» را در کنار واژه‌ها و ترکیب‌های زیبا و خوش‌آهنگ، به کار بسته است:

اشک‌هایم را در لای مژه‌هایم پنهان می‌کنم / شب‌نم‌های نشسته در آن جنگل آشفته را / به دیدارم
می‌آیی؟ / عصر ظلمت است / عصر جادوگران آتشی / عصر چشمه‌های بی‌آب / که آتش‌دان‌های
تاریخ‌اند / اشک‌هایم را پنهان می‌دارم / گوهرشناسان رفتند / و در سنگستان حسودان / صدای آزادی /
تبعیدی است / ابلیسان سرگردان بدبختی / مؤمنان خوشبختی را / دیوانه‌های بی‌بازگشت می‌خوانند /
بادهای بدگمان زمان / موسیقی برگ را / می‌ریزانند / بر کسوت خاک / کوچه‌های هستی را / از من تهی
می‌کنند / و طبیعت را از من می‌دزدند / رستم‌ستانی به سلام سیمرغ عشق / بر نمی‌خیزد / سیاووشستانی
سوار بر آفتاب / نمی‌گذرد / اگر تهمینه شکیب / و فرنگیس ویرا را / راهی به شاهنامه روزگار نباشد (قویم،
۱۳۸۷، صص. ۱۷۶-۱۷۷).

شعر سپید «صدای آزادی»، از اشعار اجتماعی خالده فروغ است که در ۱۳۷۵ خورشیدی سروده شده است. شاعر

در این منظومه ضمن کاربست تشبیهات و استعارات ظریف و زیبا، عناصر اسطوره‌ای «رستم، سیمرخ، سیاوش، تهمینه و فرنگیس» را با نگاه رمانتیک، در پیوند به وضعیت اجتماعی و بازتاب عواطف انسانی باکارکرد نوستالژیک بازآفرینی کرده است.

۳-۴. بازتاب اسطوره در شعر لیلا صراحت‌روشنی

لیلا صراحت‌روشنی (۱۳۳۷-۱۳۸۳ خورشیدی)، از برجسته‌ترین شاعران معاصر افغانستان به شمار می‌آید که فعالیت‌های ادبی خود را با غزل‌سرایی آغاز کرده است. شعرهای او، که سرشار از صداقت زبان و لطافت بیان‌اند، به‌واسطه تصاویر بدیع، جلوه‌ای گیرا یافته‌اند. او با قدرت تصویرپردازی کم‌نظیر، توانسته است طوری سخن‌سرای کند که شعرش، به گونه مستقیم بر مخاطبان تأثیر بگذارد و پیوند ژرفی با عواطف انسانی و دردهای سرزمین شاعر برقرار کند. هرچند لیلا صراحت اشعار عاشقانه بسیاری سروده است؛ اما بخش عمده سروده‌هایش حول موضوعات اجتماعی میهنی می‌چرخد. به همین اساس، او با تعهد اجتماعی، توانسته مضامین مختلف را به وقایع اجتماعی سیاسی افغانستان پیوند زند و بازتابگر اوضاع وطن و فریاد هم‌وطنان باشد (قویم، ۱۳۸۷، صص. ۱۵۶-۱۵۷). «عناصر اسطوره‌ای حماسی، گاهی در سروده‌های لیلا صراحت به‌کار رفته است و شاعر با پیوند دادن رویدادهای اجتماعی با روایت‌ها و شخصیت‌های اسطوره‌ای حماسی، از کارکرد نمادین اسطوره یاری جسته است و با این روش، غم و اندوه هم‌وطنان ستم‌دیده خود را انعکاس داده است» (دانشگر و همکاران، ۱۴۰۲، ص. ۱۴۲).

لیلا صراحت در شعر «پرش باد سبک‌سر»، با مهارتی بی‌نظیر و زبانی سرشار از نماد و تمثیل، به ژرف‌ترین معضلات اجتماعی افغانستان پرداخته است. او با بیانی هنرمندانه، ویرانی‌های ناشی از جنگ‌های داخلی، از دست‌رفتن فرصت‌های آبادی و بازسازی، و فقدان رهبران آگاه و خردمند را به تصویر کشیده است. در این منظومه، شاعر با هوشمندی، از روایت اسطوره‌ای فداکاری «پرومته» بهره گرفته تا به شکلی نمادین و انتقادی، بر غیاب رهبری فرزانه در دهه هفتاد انگشت بگذارد. اندیشه‌های او که در پوشش این سرگذشت اسطوره‌ای بیان شده‌اند، عمیق‌ترین احساسات یأس و ناامیدی شاعر را به سرنوشت کشور منعکس ساخته و همچون آینه تمام‌نمای مصائب ملت، با صدایی محزون و اندوه‌بار، بر بی‌ثباتی و فلاکت آینده‌ای که در پیش است، نوری تلخ و هشداردهنده می‌تاباند:

باد/ سبک‌سرانه/ می‌پرد/ می‌پرد/ سبک‌سرانه می‌پرد باد/ باد می‌پرد/ خاکستر ایمان را/ آسان/ آسان/
می‌برد/ خالی می‌شود/ آتشگاه/ آتش/ خاکستر/ آه.../ خمیازه شب است/ خالی آتشگاه/ تاریک/ تلخ/
تاریک *** باز که خواهدت افروخت/ پاس که خواهد داشت/ آتشگاه! آه/ آه/ زردشت مرده است/
پرومته/ جگر به کرگسان یأس/ سپرده است/ دیر است/ دیر است/ دیر است *** سردم/ سردم/ سردم/

ای یار/ ای یار/ ای یار! باد می‌برد/ آتش را می‌برد/ مگذار/ مگذار/ مگذار/ مرا به باد مسپار/ دلت را
آتش کن/ دستت را ایمان/ همین‌جا/ بمان! (صراحت‌روشنی، ۱۳۸۳، صص. ۲۷-۲۹)

در منظومه فوق سرگذشت پرومته، به‌عنوان نمادی از رنج و ایثار به‌کار گرفته شده است؛ اما این یار نه با شکوه و امید، بلکه با تسلیم و ناامیدی؛ زیرا پرومته‌ای که در اسطوره‌های یونانی آتش دانش و آگاهی را به بشر هدیه داد، در اینجا جگر خود را به کرگسان یأس سپرده است. این نکته نشانی از آن دارد که سرچشمه امید و آگاهی در بحبوحه تداوم جنگ‌های داخلی، نابود شده و هم‌میهنان به ورطه یأس فروافتاده‌اند و پرومته‌ای که نماد مقاومت و نجات بود، اکنون در مقابل یأس و تاریکی تسلیم شده است که این توصیف، فاجعه بزرگی را به نمایش می‌گذارد.

لیلا صراحت در غزل اجتماعی «فصل مرجانی»، با استفاده از تعبیرات، ترکیبات و نازک‌خیالی‌های مکتب هندی، از تداوم جنگ‌های داخلی افغانستان انتقاد کرده و با نگاهی یأس‌آلود، قساوت جنگ‌افروزان را نکوهش کرده است. شاعر در این سروده، اهریمن را با کارکرد توییخ و ملامت، به‌عنوان مظهر شرارت و الگوی جنگ‌افروزی بازتاب داده است:

به فصل مرجانی شهادت، چه ناله‌خیز است زمین کابل تداوم مرگ شعله‌بنیاد، شکسته قلب غمین کابل
شکسته‌بال ستارگانش، شکسته‌است آن غرور سرکش فگنده اهریمنان ظلمت، بساطش اندر کمین کابل
(صراحت‌روشنی، ۱۳۷۶، ص. ۳۹)

اهریمن، که در اساطیر نماینده نیروهای ویرانگر است، در بیت‌های فوق با نقشی کلیدی به‌عنوان نمادی از تاریکی و تباهی به تصویر کشیده شده است، تا ماهیت ویرانگر جنگ‌های داخلی افغانستان را به شکلی ملموس انعکاس دهد. اهریمنان ظلمت، که بساط خود را در کمین کابل گسترده‌اند، بیانگر نیروهای جنگ‌افروزی‌اند که با هدف نابودی و فساد، شهر کابل را به آشوب و تباهی کشانده‌اند. اهریمن در اینجا نه تنها مظهر جنگ و خشونت است، بلکه نماد همه آن نیروهای سیاه و پنهانی است که از دل این جنگ‌ها برخاسته و شکوه این سرزمین مردخیز و مجاهدپرور را درهم شکسته است.

لیلا صراحت در رباعی زیر اهریمن را برای بازتاب مفاهیم انتزاعی در توصیف فرارسیدن فصل زمستان و تبیین حالات و روحیات خود به‌کار برده و «افسانه درد اندام برهنه سپیدار باغ» را به‌واسطه بازتولید اسطوره و کاربرست آرایه‌های تشخیص، تشبیه، استعاره مکنیه و نمادهای طبیعی با کارکرد بلاغی بیان کرده است:

اهریمن دی چو زیستن آغازد ابری به دلم گریستن آغازد
اندام برهنه سپیدار به باغ افسانه درد خویشتن آغازد

(صراحت‌روشنی، ۱۳۷۶، ص. ۵۴)

در رباعی فوق، اهریمن به‌عنوان نماد اندوه و شر، با نقشی درونی و عاطفی بازتاب یافته است. زندگی دوباره اهریمن، نه به معنای شر فیزیکی یا بیرونی، بلکه به‌عنوان نیرو یا حالتی درونی از غم و درد تفسیر شده است که با طلوع آن، دل شاعر ابری و لبریز از اندوه می‌شود. درخت سپیدار، با اندام برهنه‌اش در باغ، نمادی از تنهایی و آسیب‌پذیری طبیعت در برابر این احساسات است که شاعر به یاری آن افسانه درد خود را آغاز کرده است.

لیلا صراحت در غزل «نفس سبز رها» به‌واسطه ترکیبات بدیع و بکر، به توصیف آزادی پرداخته و این ارزش والای انسانی را نتیجه خون شهدا عنوان کرده است. شاعر در بیت نخست، آزادی را به گونه ضحی به «گرد آواره خورشیدسوار»، که می‌تواند اشاره‌ای به کهن‌الگوی منجی در روایات اسطوره‌ای باشد، مانند کرده است؛ زیرا همان‌طور که در این منظومه، خورشید به‌عنوان باره «گرد» به‌کاررفته، در روایت‌های اسطوره نیز باره پهلوانان خورشیدفش توصیف شده است (قلی‌زاده، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۳).

گُرد آواره خورشیدسوار آزادی تپش خون به رگ روح بهار آزادی
نفس سبز رها قامت موزون دعا عطش شعله فریاد نثار آزادی

(صراحت‌روشنی، ۱۳۷۶، ص. ۴۳)

در غزل فوق، «گرد خورشیدسوار» نمادی از امید و رهایی از ظلم و استبداد است و نمایانگر شخصیت رهایی‌بخشی است که در برابر مصائب اجتماعی ایستادگی خواهد کرد. این نماد به‌خوبی حس جست‌وجو برای آزادی و تلاش برای گریز از چنگال ظلم و استبداد را تجلی می‌بخشد.

۴-۴. بازتاب اسطوره در شعر عبدالحی آرین‌پور

عبدالحی آرین‌پور (۱۳۱۴-۱۴۰۲ خورشیدی)، از چهره‌های شاخص شعر معاصر افغانستان است که نخستین تجربیات شعری خود را با غزل آغاز کرده و ابتدا در قالب‌های کلاسیک طبع‌آزمایی کرده است. سپس، با گرایش به قالب‌های نو، به‌ویژه چارپاره، آثار ارجمندی آفریده و همانند محمدیوسف آینه، محمودفارانی، ضیاعاری‌زاده و دیگران، به شیوه نیمایی‌شیخ روی آورده است. شعر آرین‌پور از صلابت کلام فردوسی و رنگینی شعر نظامی بهره‌مند است و با رویکرد رمانتیک، مضامین ارزنده و مفاهیم ارزشمندی را از مظاهر طبیعت و اجتماع برگزیده و با عواطفی

لطیف و آرایش‌های لفظی و معنوی به تصویر کشیده است. بدین ترتیب، او از نخستین شاعران نوگرای دههٔ چهل خورشیدی است که در راستای شکوفایی شعر معاصر افغانستان، از چهل‌واندی سال پیش تا کنون، به‌خوبی درخشیده و متعهدانه عمل کرده است (قویم، ۱۳۸۷، ص. ۸۳).

آرین‌پور در آفرینش تصاویر بدیع و مضامین غنی، گاهی به نمادهای اساطیری رجوع کرده و با بهره‌گیری از این عناصر فرهنگی‌شده، ژرفای اندیشه و عمق معنای اشعار خود را به‌طرزی چشم‌گیر گسترش داده است. او در مجموعه‌شعری «نهال»، به دنیای اساطیر رومی نگریسته و در چارپارهٔ «ونوس»، با احساسی رمانتیک و استفاده از واژه‌ها و ترکیبات زیبا و خوش‌آهنگ، زیبایی معشوق را به شکلی بدیع و دلنشین توصیف کرده است:

پیش او زانوی نیاز زدم گفتم ای خاک پات تاج رؤوس
با چنین پیکر خیال‌انگیز نام پاک تو چیست؟ گفت: ونوس
(آرین‌پور، ۱۳۴۳، صص. ۲۰-۲۱)

در بیت‌های فوق، اسطورهٔ «ونوس»، به‌عنوان نماد عشق و زیبایی در اساطیر رومی، با رویکرد رمانتیک بازآفرینی شده است. ونوس نماد شدت احساسات عاشقانه و آرزوی زیبایی و کمال است که شاعر با زانودن در برابر معشوق و پرسش از نام او، این نیاز و تواضع را به تصویر کشیده است. تعبیرات «خاک پا» و «تاج رؤوس» نشان‌دهندهٔ تضاد میان دنیای مادی و روحانی است که به معشوق هویتی فراتر از یک موجود زمینی بخشیده و او را به نمادی از عشق مینوی مانند کرده است.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش با موضوع «بازخوانی نقش و کارکرد بازتاب اسطوره در آثار چهار شاعر شاخص شعر رمانتیک افغانستان» نشان می‌دهد:

۱. بازآفرینی اسطوره در شعر رمانتیک افغانستان، نه‌تنها تقویت‌کنندهٔ هویت ملی فرهنگی است، بلکه نقش و کارکردهای بسیار ارزنده‌ای را دربر دارد که الگوسازی، نقد اجتماعی سیاسی، احیای هویت فرهنگی، ایجاد پیوند میان گذشته و حال، تقویت بارمعنایی و بلاغی، توصیف مفاهیم انتزاعی، نوستالژیک، عرفانی و زیباشناختی عمده‌ترین کارکردهای آن را شکل می‌دهد.

۲. در شعر رمانتیک افغانستان عناصر اسطوره‌ای حماسی «زال، سهراب، رستم، کیکاووس، کیخسرو، سیاوش، کاوه، ضحاک، تهمینه، فرنگیس، پرومته، اهریمن، ونوس، اژدها، دیو، سروش، سیمرغ، کهن‌الگوی مادرمثالی، هفت‌خوان

و کهن‌الگوی منجی» به صورت نماد، استعاره، تلمیح، تشبیه، مراعات‌النظیر، اسلوب معادله و مجاز در ساختار شعر رمانتیک افغانستان حضور یافته‌اند. از این میان «رستم، زال، اهریمن و هفت‌خوان» با حضور گسترده‌شان دلالت‌های معنایی زیر را افاده می‌کند:

- رستم در شعر رمانتیک افغانستان بازتابی از قهرمانی، وطن‌دوستی و مقاومت در برابر ستم است که به دلالت‌های معنایی چندگانه‌ای اشاره دارد. نخست، رستم به عنوان نمادی از هویت فرهنگی و تاریخی، پیوند گذشته پرشکوه و حال پرچالش را نمایان می‌سازد. دوم، حضور او در این اشعار بیانگر آرمان‌گرایی شاعران رمانتیک است که در جست‌وجوی الگویی از شجاعت و اخلاق در جامعه‌ای متلاطم‌اند. سوم، او استعاره‌ای برای مبارزه درونی انسان میان وظیفه و احساس، و جست‌وجوی معنا در مسیر زندگی است.

- زال در شعر رمانتیک افغانستان نمادی از خرد، خودباوری، دانایی و تربیت فرهنگی است که در کنار قهرمانی‌های رستم، به عنوان منبعی از آموزه‌های اخلاقی انسانی در شعر رمانتیک ایفای نقش کرده است. زال به عنوان پدری دل‌سوز و حکیم، نمادی از پایداری در برابر مشکلات و ارزش‌های اخلاقی است که به نسل‌های بعدی منتقل می‌شود. در این اشعار، زال نه تنها تجسم خرد و تجربه است، بلکه به عنوان نمادی از جست‌وجوی هویت فردی و اجتماعی در جامعه‌ای پر آشوب مطرح شده است. درواقع، بازتاب زال در شعر رمانتیک افغانستان بیانگر تلاش برای یافتن راه‌حل‌های عقلانی و متعهدانه در مواجهه با مشکلات اجتماعی فرهنگی است و درعین حال، بر اهمیت آموزش و تربیت در شکل‌دهی آینده‌ای متعالی تأکید دارد.

- هفت‌خوان در شعر رمانتیک افغانستان دلالت‌های معنایی عمیقی از مبارزه با چالش‌ها و سختی‌های زندگی اجتماعی را بیان می‌کند. این روایت که در آن قهرمان باید از هفت مرحله دشوار عبور کند، به عنوان استعاره‌ای از تلاش انسان برای رسیدن به کمال و آزادی در برابر مشکلات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی افغانستان مورد استفاده قرار گرفته است. هفت‌خوان نمایانگر گذار فردی و جمعی از بحران‌ها و تنش‌هاست، جایی که هر خوان نمادی از مبارزات درونی و بیرونی است که باید برای دستیابی به هویت ملی، رشد فردی و تحقق آرمان‌های انسانی پشت سر گذاشته شود. در اشعار رمانتیک افغانستان، هفت‌خوان نه تنها اشاره به پایداری و شجاعت دارد، بلکه به عنوان فرایندی برای تحول و تجدید هویت در مواجهه با بحران‌ها و ناملازمات معاصر نیز بازتاب یافته است.

- اهریمن در شعر رمانتیک افغانستان به عنوان نمادی از شر، فساد و نیروهای تخریبی و متجاوز در جامعه به کار رفته است. این اسطوره نه تنها به عنوان یک دشمن بیرونی، بلکه به عنوان نمادی از نیروهای

اهریمنی درونی که موجب نفاق، بی‌عدالتی و فساد می‌شوند، مطرح شده است. دلالت‌های معنایی این اسطوره در شعر رمانتیک افغانستان، بازتاب‌دهنده رویارویی خوبی و حقیقت در برابر بدی و تاریکی، و الهام‌بخش مبارزه‌ای است که در سطوح مختلف اجتماعی در برابر استبداد و تجاوز ادامه می‌یابد.

کتابنامه

- آرین‌پور، ع. (۱۳۴۳). نهال. مطبعة دولتی.
- اسماعیل‌پور، ا. (۱۳۸۷). اسطوره، بیان نمادین. چاپ دوم، سروش.
- الیاده، م. (۱۳۶۲). چشم اندازهای اسطوره. ترجمه جلال ستاری، توس.
- ثروتی، ب. (۱۳۸۶). مویه‌های پامیر. الهدی.
- دانشگر، م.، و همکاران. (۱۴۰۱). سیر بازتاب مضامین و روایات اساطیری حماسی در شعر معاصر افغانستان (از مشروطه تا ۱۳۸۰ خورشیدی. فنون ادبی. ۳ (۱۴)، صص ۱۹-۳۸.
- دانشگر، م.، و همکاران. (۱۴۰۲). بررسی و تحلیل فراخوانی شخصیت‌ها و روایات اسطوره‌ای حماسی در شعر زنان افغانستان. کاوش‌نامه زبان و ادبیات فارسی. ۲۴ (۵۹)، ۱۲۱-۱۵۴.
- دوال‌مالفیت، آ.، و همکاران. (۱۳۸۶). درباره انسان‌شناسی دین. ترجمه ابراهیم موسی‌پور، جوانه توس.
- رستگار، ع. ش. (۱۳۹۷). طلایه‌داران تجدد شعر دری در افغانستان. کابل: اکادمی علوم افغانستان.
- رضایی، م. (۱۳۸۴). آفرینش و مرگ در اساطیر ایران. اساطیر.
- ستاری، ج. (۱۳۷۶). اسطوره در جهان امروز. نشر مرکز.
- شریعتی‌سحر، ح. (۱۳۹۰). نگاهی به مجموعه اشعار حضرت رازق فانی. چاپ دوم، امیری.
- صراحت‌روشنی، ل. (۱۳۷۶). از سنگ‌ها و آیین‌ها. میوند.
- صراحت‌روشنی، ل. (۱۳۸۳). روی تقویم تمام سال. چاپ دوم، انجمن زنان افغان.
- فانی، ر. (۱۳۹۵). مجموعه اشعار رازق فانی. به کوشش حفیظ شریعتی‌سحر، چاپ دوم، امیری.
- فروغ، خ. (۱۳۷۹). سرنوشت دست‌های نسل فانوس. میوند.
- فروغ، خ. (۱۳۹۱). قیام میترا و چند رؤیای دیگر. چاپ دوم، کابل: انجمن قلم افغانستان.
- فورست، ل. (۱۳۷۵). رماتیسسم. ترجمه مسعود جعفری، مرکز.
- قاسم‌زاده، س. ع.، و بزرگ‌بیگدلی، س. (۱۳۹۷). رمان اسطوره‌ای. چشمه.
- قلی‌زاده، خ. (۱۳۸۸). باره پهلوانان در اساطیر هندواروپایی. پژوهش‌نامه زبان و ادبیات فارسی، ۳ (۱)، صص ۱۰۳-۱۲۲.
- قویم، ع. (۱۳۸۷). مروری بر ادبیات معاصر دری. چاپ دوم، سعید.
- کاسیرر، ا. (۱۳۹۰). زبان و اسطوره. ترجمه محسن ثلاثی، چاپ دوم، مروارید.
- نامورمطلق، ب. (۱۴۰۰). درآمدی بر اسطوره‌شناسی. چاپ سوم، سخن.
- نامورمطلق، ب.، و عوض‌پور، ب. (۱۳۹۵). اسطوره و اسطوره‌شناسی نزد ماکس مولر. موعام.

یا حقی، م. ج. (۱۳۹۸). فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها. چاپ ششم، فرهنگ معاصر.